

доц. Семеренко Г.В. с. 116-122

868-5096

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

5-1992

ІСТОРИКО-
ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКИ

Міністерство вищої освіти України
Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІСТОРИКО-
ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКИ

Заснований у 1958 р.

ВИПУСК **5**

КИЇВ
«ЛИБІДЬ»
1992

У віснику публікуються статті, позначені новизною тематики, широтою проблем історичної, літературознавчої та мовознавчої науки.

У статтях з історії висвітлюється процес виникнення козацтва на Україні в XV—XVI ст., аналізується робота відомого етнографа, антрополога й археолога Ф. К. Вовка та ін.

Літературознавчий розділ присвячений дослідженню історії створення комедії М. Старицького «Сорочинський ярмарок», становлення й розвитку давньоєгипетського портрета та іншим цікавим явищам розвитку української та російської літератури.

У статтях з мовознавства на матеріалі української, російської та іноземних мов досліджуються проблеми перекладу, класифікації синтаксичних структур, важливі питання морфологічного й стилістичного планів.

Для викладачів, наукових працівників, аспірантів, студентів.

В вестнике публикуются статьи, отмеченные новизной тематики, широтой проблем исторической, литературоведческой и языковедческой науки.

В статьях по истории освещается процесс возникновения казачества на Украине в XV—XVI ст., анализируется работа известного этнографа, антрополога и археолога Ф. К. Вовка и др.

Литературоведческий раздел посвящен исследованию истории создания комедии М. Старицкого «Сорочинская ярмарка», становления и развития древнеегипетского портрета и другим интересным явлениям развития украинской и русской литературы.

В статьях по языкознанию на материале украинского, русского и иностранного языков исследуются проблемы перевода, классификации синтаксических структур, важные вопросы морфологического и стилистического планов.

Для преподавателей, научных работников, аспирантов, студентов.

Редакційна колегія: П. П. Кононенко, д-р філол. наук, проф. (головний редактор серії), М. І. Дубина, д-р філол. наук, проф., В. О. Замлинський, д-р іст. наук, проф., М. О. Карпенко, д-р філол. наук, проф., А. Г. Слюсаренко, д-р іст. наук, проф., О. Є. Семенець, д-р філол. наук, проф., С. В. Семчинський, д-р філол. наук, проф., О. М. Старикова, д-р філол. наук, проф., Я. М. Серіщев, д-р іст. наук, проф., В. І. Сергійчук, канд. іст. наук, ст. викл., Г. Ф. Семенюк, канд. філол. наук, доц. (науковий редактор серії).

Адреса редакційної колегії: 252017, Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, Київський університет, філологічний факультет тел. 221-03-15.

Редакція літератури з філології, освіти та засобів масової інформації.

Редактор Л. Г. Загородня.

Видано на замовлення Київського державного університету.

ЗМІСТ

Історія

<i>Мельник Л. Г. М. Грушевський про українське козацтво</i>	3
<i>Миронець Н. І., Поляруш О. М. Етнографічне вивчення Ф. К. Вовком Лівобережної України</i>	12
<i>Овсієнко О. Ф., Щербак М. Г. Жандармсько-поліцейські органи на Україні на початку ХХ ст. та основні напрями їх діяльності</i>	23
<i>Павленко С. Ф. Публікація документів з історії України на сторінках журналу «Чтения в историческом обществе Нестора-летописца» (1879—1914)</i>	28

Літературознавство

<i>Дзюб І. П. Василь Єрошенко і Японія</i>	33
<i>Коломієць В. В. Розгортання ситуацій реалістично-побутової комедії в п'єсі М. П. Старицького «Сорочинський ярмарок»</i>	36
<i>Кульчицька І. А. Василь Бобинський і літературно-теоретична дискусія на сторінках журналу «Вікна»</i>	43
<i>Маленька Т. Ф. Поезія Гафіза в дослідженнях і перекладах А. Кримського</i>	48
<i>Продан І. М. Особливості сюжету роману Андрія Чайковського «Сагайдачний»</i>	58
<i>Семенчук І. Р. Становлення й розвиток давньоєгипетського портрета</i>	64

Мовознавство

<i>Калініна Н. В. Лексико-синтаксичні та синтаксичні засоби виразу негативної оцінки в сучасній англійській мові</i>	73
<i>Кикоть В. М. Підтекст як вимір макрообразу</i>	78
<i>Козленко І. В. Дієслівна основа та її реалізація в системі словозміни дієслова в сучасній українській мові</i>	85
<i>Костриба В. В. До проблеми класифікації синтаксичних структур (на матеріалі речень із дієсловами мислення)</i>	90
<i>Курченко Л. М. Деякі аспекти дослідження фонетичного рівня соціалекта німецьких студентів (на матеріалі запозичень з англійської мови)</i>	94
<i>Невойт В. І. Робота зі словотвірними гніздами на заняттях з практичного курсу російської мови</i>	97
<i>Паламар Л. М. З досвіду викладання української мови студентам нефілологічних спеціальностей</i>	100
<i>Папіна А. Ф., Зверєва О. С. Структура парцельованих частин простого речення</i>	104
<i>Рубашова Л. М. Суб'єктивно-рефлектуюче начало в структурі складного речення</i>	111
<i>Семеренко Г. В. До питання розвитку демінутивного словотвору української мови ХІV—ХХ ст. (на матеріалі іменників середнього роду)</i>	116
<i>Тарасова Т. А. Прагматично регульований розподіл стилістичних засобів і прийомів як спосіб реалізації функціонального стилю</i>	122
<i>Теряев Д. О. Артикуляційна програма слова (за експериментальними даними)</i>	128
<i>Черниш С. О. Структура етимологічних гнізд і проблема динамічних семантичних кореляцій</i>	132

Трибуна молодого дослідника

<i>Гуренко К. С. Функціонування клішованих зворотів у деяких жанрах офіційно-ділового стилю російської мови</i>	137
<i>Васильчук Г. М. Деякі питання українізації державного апарату України (1923—1924 рр.)</i>	141
<i>Гапченко О. А. Явища метафоризації в мові засобів масової інформації</i>	145

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕМІНУТИВНОГО СЛОВОТВОРУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV—XX ст.

(на матеріалі іменників середнього роду)

Розглядається історія розвитку демінутивних суфіксів іменників середнього роду, їх походження та продуктивність у різні періоди української мови, а також їх сучасний стан.

Зменшено-пестливим утворенням у сучасних східнослов'янських мовах присвячена помітна кількість спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних дериватологів¹. Рідше з'являються праці з проблем діахронічного словотвору², тому історичний розвиток системи здрібнених та пестливих суфіксів залишається невисвітленим.

Основою зменшено-пестливого словотвору української мови є успадкована давньоруська дериваційна система.

Головні суфікси, котрі вживалися для утворення демінутивів від іменників середнього роду, успадковані з давньоруської мови (як і основні демінутивні форманти чоловічого і жіночого роду) в XIV—XV ст.: *-це* → *ьце*, *-ко* ← *ько*, *-ько*, *-ятко-атко* ← *-ятько*, *атько*.

Суфікс *-це* в досліджуваних текстах XIV—XV ст. представлений у поодиноких дериватах від назв поселень — *селце* малое (XV, Пов. 22), термінів, пов'язаних з торгівлею — *мытьце* (1471, ССУМ, I, 526), природних об'єктів — *озерце* (1471, ССУМ, II, 78).

Суфікс *-ко* успадкований з давньоруської мови *-ько*, *-ько* (прасл. — *-ько*, *-ько*), але в пам'ятках XI—XIII століть не виявлений. Засвідчений в староукраїнських демінутивах від лексем, що позначають рослини (плід): малое *яблочко* (XV, Пов., 31), природних об'єктів: *озерко* (1458, ССУМ, II, 77).

Суфікс *-ечко* виник в результаті поєднання давньоруських формантів *-це* (*-ьце*) і *-ко* (*-ько*). Зустрічається в дериваті від назви поселення — *мѣстечко* невелике (XV, Пов., 9).

Суфікс *-я* (*т*) (*-а* (*т*)) зустрічається не тільки в назвах молодих істот — *коурата* (XV, СХ, 14), але і в зменшених: *зверата* (XV, Пов., 11) та ін.

Суфікс *-ятко* (*-атко*) засвідчений в кількох зменшено-пестливих утвореннях: *детѣтко* (XV, ЖА, 107), *небожатко* (XV, СХ, 27).

У XVI—XVIII ст. виступають демінутиви й пестливі слова із суфіксами *-це*, *-ко*, *-ят* (*ко*), *-ат* (*ко*), *-чат* (*ко*), *-ечко*, *-енько*, *-ячко*, *-я* (*т*-), *а* (*т*-), *-ча* (*т*-), *-еня* (*т*-).

Суфікс *-це* в XVI—XVIII ст. залишається досить продуктивним. Він виявлений у демінутивах від назв, що позначають частини людського організму: *колѣнце* (Сков., II, 193). У сучасній українській мові вживаються іменники *пузце* (СУМ, VIII, 386), *тілице* (X, 142) та інші (всього 10 утворень). Від назв частин тіла тварин виявлені лексеми *жальце* (1642, Сл. Лекс., 67), *крильце* (1720, Л. Вел., III, 87). Ці деривати зберігаються і в наш час. Крім того,

вживаються іменники *копитце* (IV, 281), *перце* (VI, 540), *рилице* (VIII, 534). Засвідчено в пам'ятках цього часу зменшене утворення від назв рослин — *деревице* (1642, Сл. Лекс., 90). У сучасній українській мові функціонують похідні *деревице* (II, 247), *зеренце* (III, 560), *сінце* (IX, 227) та ін. (всього 12). Зрідка документуються текстами XVI—XVIII ст. утворення від назв поселень, будівель та їх частин: *селце* (1582, Арх. ЮЗР, 1/VI, 129), *оконце* (1642, Сл. Лекс., 195). У сучасній українській мові ці утворення зберігаються. Інші демінутиви в цій групі лексики не зафіксовані. Не часто можна виявити в аналізованих текстах староукраїнських пам'яток і деривати від назв одягу, його частин, прикрас і різноманітного домашнього начиння: *брязкалце* (кінець XVII — поч. XVIII, Кл. З., 152), *футелце* (165), *свѣтилце* (1773, Сков., I, 402), *фуркальце* (Котл., 126). Нині подібні іменники зустрічаються частіше: *брязкальце* (СУМ, I, 243), *дзеркальце* (II, 266), *крисельце* (IV, 358), *мереживце* (675), *одіяльце* (V, 631) та інші (приблизно 12 лексичних одиниць). Від назв страв і напоїв виявлено утворення *мясце*, *телце* (1642, Сл. Лекс., 113), *пивце* (кін. XVII, ДУГС, 409), *пивце*, *винце* (Котл., 127). Сьогодні також *салце* (СУМ, IX, 22). Від назв посуду і його частин засвідчено похідні *ведерце* (1552, Арх. ЮЗР, 1/VII, 120), *блюдице* (1642, Сл. Лекс., 115), *коритце* (110), *солице* (359), *денце* (кінець XVII — поч. XVIII, Кл. З., 73), *ситце* (145), *барилце* (1751, ДНРМ, 323), *відерце* (ДУГС, 250). У наш час ці утворення зберігаються. Також *суденце* (IX, 824) та інші (не більше 10 утворень). Досить поширений суфікс *-це* в утвореннях від назв знарядь праці, пристосувань, зброї, тощо: *колесце* (1606, Арх. ЮЗР, 1/VI, 336), *билце* (1627, Бер. Лекс., 162), *дрѣвце* (33), *кормилце*, *правилце* (253), *вітрилце* (1642, Сл. Лекс., 198), *кадилце* (406), *силце* (кінець XVII — поч. XVIII, Кл. З., 164). Див. також в церковнослов'янському звуковому оформленні *длатце* (1642, Сл. Лекс., 198). В новоукраїнській мові ця група слів найбільш поширена: *веретенце* (СУМ, I, 329), *долітце* (II, 359), *зубилце* (III, 726), *свердельце* (IX, 69) та інші (всього понад 20 іменників). Від назв природних об'єктів фіксуються поодинокі демінутиви: *полце* (1642, Сл. Лекс., 75), *озерце* (1699, АП, 495). У сучасній українській мові, крім них, вживаються також *болітце* (I, 215), *джерельце* (II, 262), *русельце* (VIII, 911) та інші (менше 10 лексичних одиниць).

Від абстрактних утворень деривати з суфіксом *-це* в староукраїнських джерелах трапляються рідко: *дѣлице* (1642, Сл. Лекс., 352), *словце* (1650, Сл. Лекс., II, 508). Ці іменники зберігаються й у наш час.

Отже, суфікс *-це* залишається продуктивним протягом XIV—XVIII ст.

Суфікс *-ко* в староукраїнській мові малопроductивний. Фіксується в дериватах від назв частин людського й тваринного організму: *брушко* (1570, Арх. ЮЗР, 1/I, 39), *личко* (1642, Сл. Лекс., 419), *очко* (189), *оушко* (1650, Сл. Лекс., II, 524). Ці лексеми функціонують і сьогодні. Виявлено поодинокі утворення і в інших лекси-

ко-семантичних групах слів: від назв рослин — *зернко* (1627, Бер. Лекс., 217); від назв їжі, продуктів харчування: *молочько* (1642, Сл. Лекс., 205); від назв будівель, їх частин: *оконко* (1646, Ф., 166); пор. ще дедемінутивованій іменник *ложко* (1627, Бер. Лекс., 89). Дуже рідко зустрічаються в цей час похідні від назв домашнього начиння, посуду: *пуздерко* (1570, Арх. ЮЗР, 1/1, 29), *коритко* (1642, Сл. Лекс., 110), *відерко* (1756, ДНРМ, 340); від назв знарядь праці: *бервнко* (1650, Сл. Лекс., II, 425), *желѣзко* (1704, РИСП, 114). Не дає змоги з певністю виділити суфікс у слові такий контекст: б'ють, плынуть *чове/н/ками* поблискую/т/веселцами (поч. XVIII, КРС, 39). Оскільки існує форма середнього роду *човно* «човен» (зменшене *човенце*), можливо, тут маємо суфікс *-ко*.

Від абстрактних іменників виявлено дериват *сло/в/ко* (1596, Зиз. Лекс., 73). У наш час цей іменник вживається із суфіксом *-це* — *слівце* (СУМ, IX, 355). Не виключено, що *словко* — полонізм (пол. *słówko*).

Приєднуючись до основ, суфікс *-ко* викликає чергування звуків *к—ч, ц—ч, х—ш*: *лихо—лишко, лице—личко, око—очко* та ін. У сучасній українській мові цей формант малопродуктивний. Він фіксується в кількох лексичних групах, однак кількість таких утворень невелика: *відерко* (СУМ, I, 582), *личко* (IV, 502) та інші (всього приблизно 20 лексем).

Суфікс *-ят (ко), (-ат-ко), (-чат)-ко* традиційно прийнято виділяти в структурах типу *дитятко*. Оскільки в основі кожного такого утворення лежить іменник із суфіксом *-я (т-), -а (т-)*, то немає підстав виділяти окремо формант *-ятко (-атко), -чатко*, наприклад: *дит-я — дитя-ти — дитят-ко*³. Таким чином, тут маємо той же демінутивний і пестливий суфікс *-ко*. Цей суфікс досить продуктивний і найчастіше засвідчується в дериватах, мотивованих назвами істот: *невиннятко* (1616, Укр. п., 202); *невиння*, «невинна дитина», *немовлятко*, сучасне *немовлятко* (1627, Бер. Лекс., 252), *пеленчатко* (252; *пеленча* — «маленька дитина, яку ще пеленають»), *телатко, хлопатко* (1645, Грам., 23), *отрочатко* *м л а д о е* (1646, Укр. п., 256), *дитятко* (1737, Інт., 131). Досить часто зустрічаються демінутиви від назв тварин: *ланятко* (XV — поч. XVI, ПП, 51), *овчатко* (1627, Бер. Лекс., 5), *потатко* (103), *телатко, козлатко* (1645, Грам., 23), *быдлятко* (1646, Ф., 137). Рідко зустрічаються в досліджуваних текстах демінутиви від назв предметів: *зернятко* (1680—1683, I. В., 48), *грошенятка* (Котл., 155).

В сучасній українській мові подібні утворення досить поширені: *горчатко* (СУМ, II, 139), *колицятко* (IV, 226), *котятко* (312), *курятко* (414), *циганчатко* (XI, 210) та інші (всього понад 100 демінутивів). Переважають утворення від назв істот (із 104 дериватів 98 лексем позначають людину і тварин).

Суфікс *-ечко* не є чисто демінутивним суфіксом, а виконує гіпокористично-емфатичну функцію. Про це свідчить той факт, що він служить засобом поновлення експресивності в дериватах із формантом *-це*, як, наприклад, *дільце* й далі *ділечко* (Гр., I, 391).

Деривати з суфіксом *-ечко* представляють два підтипи. До першого належать назви, утворені на базі демінутивів із суфіксом *-ко* або *-це*, з підсиленою емоцією пестливості (*блюдечко, відеречко, личечко*). Ці утворення є дериватами II ступеня⁴. Другий тип складають зменшено-пестливі назви, утворені безпосередньо від демінутивних іменників (*гніздо — гніздечко, намисто — намистечко*), у тому числі від дедемінутивів із суфіксом *-ко* (*батько — батечко, дядько — дядечко*)⁵.

В аналізованих текстах XVI—XVIII ст. засвідчуються в невеликій кількості утворення обох типів: *містечко* (1511, ГВКЛ, 45; «невелике місто»). Частота вживання цього іменника надзвичайно висока. В досліджуваних текстах він зустрічається більше 80 раз. Цей дериват як демінутив або пестливе утворення *мѣсто* «місце» фіксується рідко: тьнь значит *мѣстечко* яблонею от солнца заступаемое (1791, Сков., II, 148). Виявлено поодинокі утворення від назв прикрас, домашнього начиння: *монистечко* (1708, ДНРМ, 30), *добречко* (II пол. XVIII, Інт., 197), *блюдечко* (1650, Сл. Лекс., II, 428); від назв знарядь дії: *ковадлечко* (1733, ДНРМ, 258).

У сучасній українській мові вживаються такі іменники, як *відеречко* (СУМ, I, 582), *крислечко* (IV, 358), *озеречко* (V, 653) та інші (понад 60 лексем).

Суфікс *-енько (-онько)* з генетичної точки зору належить до двох праслов'янських складових частин — **-on'i-ko*, які дали формант *-енько (-онько)*. Суфікс непродуктивний. Виявлений у поодиноких

утвореннях: *личенько* (поч. XVIII, КРС, 47), *срднко* (47; «серденько»). Непродуктивний цей суфікс і в наш час: *моренько* (СУМ, IV, 802), *лишенько* (505) та інші (всього не більш як 10 іменників).

Суфікс, *-ячко (-ачко)* приєднується до іменників середнього роду із закінченням *-я*. У основі цих іменників лежить давній суфікс **-je*. Виявлений у похідних від назв житла — *мешканячко* (1627, Бер. Лекс., 56) та від абстрактного іменника *здоровячко* (1674, Інт., 88). Зважаючи на те, що в сучасному діалектному мовленні цей суфікс досить продуктивний (близько 80 дериватів у «Словарі української мови» під редакцією Б. Грінченка) можна припустити, що він був поширений і в староукраїнській мові, але пам'ятками цього періоду відбитий слабо. У сучасній українській мові функціонують утворення *зіллячко* (СУМ, III, 573), *коріннячко* (IV, 292), *коханячко* (313), *насіннячко* (V, 189) та інші (всього приблизно 70 лексичних одиниць). В південно-західних українських говорах вживається фонетичний варіант суфікса *-ічко* ← *-ьечько*⁶: *здбрѣл'ічко* «здоров'ячко».

Суфікс *-я (т-), -а (т), -ча (т-)*. Утворення, які мають у непря-мих відмінках елемент *-я (т-), -а (т-)* мають різні суфікси: *-а, -я, -ча, -еня, -ченя* (відповідно в непрямих відмінках *-я (т-), -а (т-), -ча (т-), -еня (т-), -ченят*). Суфікс *-я (т-), -а (т-)*, як і в попередній епохи, поширений при утворенні молодих істот типу *гуся, жеребля, куря, козля, пташа* та інші, однак він частіше, ніж в XIV—XV ст.,

фіксується в утвореннях, мотивованих назвами дорослих істот: *дита* (1556—1561, ПЄ, 210), *отроча* (211), *хлопята* (1671, АПГУ, II, 108), *внучата* (1685, АП, 26), *отроча* (поч. XVIII, КРС, 69), *правнучата* (Котл., 316); *зв'язата* (1627, Бер. Лекс., 41), *овча* (1650, Сл. Лекс., II, 531), *овечата* (II пол. XVIII, 204). Від назв неживих предметів функціонують утворення *зр'язати* (1556—1561; ПЄ, 281), *горщати* (I пол. XVIII, ДУГС, 189). У сучасній українській мові зберігають своє демінутивне значення слова *внуча* (СУМ, I, 710), *хлоп'я* (XI, 86), *звіря* (III, 436); *горща* (II, 139), *колиця* (IV, 225), *рукавча* (VIII, 905) та ін.

Поширені подібні утворення в західноукраїнських говорах. Тут вони утворюються від назв істот: *нивісія* «молодичка», *корб'юля* «корівка» і від предметів: *колиця* «кілок», *таріля* «тарілочка», *лабошча* «низенька каструлька», *тоўканя* «глечик», *чоботя* «чобіток», *кожуша* «кожушок» і багато інших. Зустрічаються подібні демінутиви і в інших українських говорах: *кухля* (Гр. II, 333), *мисча* (II, 428), *коритча* (284), *водопійча* (I, 247) та ін.

У сучасній українській мові з суфіксами *-я* (т-), *-а* (т-), *-ча* (т-) функціонує понад 80 дериватів, однак демінутивами є приблизно 35.

Суфікс *-еня* (т-) засвідчується в поодиноких утвореннях: *серденята* (1720, Л. Вел., II, 338). Пор. сучасні *бровеня* (СУМ, I, 238), *ротеня* (VIII, 888), *рученя* (917), *серденя* (IX, 129), *синеня* (181) та інші (всього 15 лексем).

У мові письменників XVIII ст., перш за все у Г. С. Сковороди, зустрічаються зменшені і пестливі слова, не характерні для української мови. Вони є результатом впливу російської мови. Це деривати з суфіксами *-ушко*, *-ишко*, *-цо*: *зернушко* (1773, Сков., I, 399), *словушко* (1781, 268), *солнушко* (1781, I, 275), *т'їлишко* (1778, II, 114), *писмецо* (1720, Л. Вел., III, 207). Однак суфікс *-ушко* (*крилушко* і ін.) в деяких південно-східних говорах належить до середньопродуктивних⁷.

Окремо виділяємо форманти, які виступають в демінутивах і пестливих утвореннях в суплетивних формах від іменника *дити*, які співвідносяться з жіночим або середнім родом (*дитина*, *дитя*): 1) суфікс *-к*: *дітки* (1557, Арх. ЮЗР, 1/I, 73). Цей іменник функціонує і сьогодні; 2) суфікс *-оньк*: *дітоньки* (1620, Укр. п., 175); 3) суфікс *-очк*: *д'їточки* (1614, ПФ, 140).

Отже, найбільш продуктивним протягом усіх століть в іменниках середнього роду залишається суфікс *-це* (суфікс *-ко* не витіснив суфікс *-це*). Таким чином, загальна закономірність суфіксів з елементом *-к* (витіснити суфікси з елементом *-ц*⁸) в іменниках середнього роду не діє. Суфікси іменників середнього роду зазнали найменших змін. У мові XIV—XV ст. продовжують виступати ті ж форманти, що і в давньоруський період, а в XVI—XVIII ст. з'являються нові складні форманти *-ечк*, *-еньк*, характерні як для жіночого, так і для чоловічого роду.

Список умовних скорочень

АЖ — Актова книга Житомирського уряду кінця XVI ст. (1582—1583 рр.) / Підгот. до вид. М. К. Бойчук. К., 1965; АО — Акты села Одрехови. К., 1970; АП — Пирятинские актовые книги // Стороженки: Фамил. арх. К., 1908. Т. 6; АПГУ — Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века / Ред. и примеч. В. Л. Модзелевского. Чернигов, 1912—1914. Вып. 1—3; Арх. ЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. К., 1859—1914. Ч. 1—8; Бер. Лекс. — Лексикон словенороский Памви Беринди: Надрук з вид. 1627 р. фотомех. способом / Підгот. тексту і вступ. стаття В. В. Німчука. К., 1961; Грам. 1645 — Арраський список граматики І. Ужевича, 1645 р. // Граматика слов'янська Івана Ужевича / Підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. К., 1970; ДНРМ — Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сот. канцелярій і ратуш Лівобереж. України) / Підгот. до вид. В. А. Передрієнко. К., 1976; ДУГС — Давній український гумор і сатира (Упоряд. текстів, вступ. стаття і приміт. Л. Є. Махновця. К., 1959; ЖА — Житие святого Алексея // Перегц В. Н. Повесть о трех королях-волхвах в западнорусском списке XV в. Спб., 1903; Зиз. Лекс. — Лексис Лаврентия Зизанія. Синонима славеноросская / Підгот. текстів пам'яток і вступ. статті В. В. Німчука. К., 1964; І. В. — Величковський І. Твори. К., 1972; Інт. — Українські інтермедії XVII—XVIII ст. Пам'ятки давньої української літератури. К., 1960; Кл. 3. — Зиновієв К. Вірші. Приповісті посполиті / Підгот. текстів І. П. Чепіги. Вступ. стаття В. П. Колосової, І. П. Чепіги; Іст.-літ. комент. В. П. Колосової. К., 1971; Котл. — Котляревський І. П. Повне зібрання творів. К., 1969; КРС — Яворскій Ю. А. Два замечательных карпато-русских сборника XVIII в., принадлежащих Университету св. Владимира. Описание рукописей и тексты. К., 1909; Л. Вел. — Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. / Сост. Самуил Величко, бывший канцелярист Войска Запорожского. 1720 К., 1848—1864. Т. 1—4; Пов. — Перегц В. Н. Повесть о трех королях-волхвах в западнорусском списке XV в. Спб., 1903; ПЄ — Переспонническое Евангелие, 1556—1561 рр. Рук. ЦНБ АН УРСР, № 15512; РИСП — Реестръ всего описанного... им'їня Семена Пал'їя учиненъ 1704 году... // Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник / Изд. Киев. врем. комис. для разбора древних актов. К., 1878; Сков. — Сковорода Г. Повне зібрання творів: В 2 т. К., 1973. Т. 1—2; Сл. Лекс. — Славинецький Є. Лексикон латинський // «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В. В. Німчук. К., 1973; ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.: В 2 т. К., 1977—1978. Т. 1—2; СХ — Страсти Христовы въ западнорусском списке XV века, труд Н. М. Тупикова, 1901; Укр. п. — Українська поезія. Кінець XVI — поч. XVII ст. (Упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотень. К., 1978; — «Діаріуш» Афанасія Филиповича, 1646 р. // Коршунов А. Афанасий Филипович. Жизнь и творчество. Минск, 1965.

¹ Кравченко М. В. Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке (закономерности семантики, словообразования и функционирования): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. К., 1977; Кравчук Р. В. Функції демінутивів у старочеській мові // Слов. мовознавство. К., 1958. Вип. 2; Остап Н. Л., Остап Р. І. Семантичні групи демінутивної лексики // Українська історична та діалектна лексика. К., 1985. ² Азарх Ю. С. Словообразование и формобразование существительных в истории русского языка. М., 1984; Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. К., 1978; Нецименко Г. П. Очерк демінутивної дериваційної системи історії чеського літературного мови (кінець XIII — середина XX вв.). Прага, 1980. ³ Німчук В. В. Суфіксальне творення іменників середнього роду у верхньонадборжавських говірках // Праці XI республіканської діалектологічної наради. К., 1965. ⁴ Warchot S. Geneza i rozwój stowiańskich formacji ekspresywnych z subiksantem — k — i — s —. Łódź, 1984. ⁵ Словотвір сучасної української літературної мови. К., 1979. ⁶ Німчук В. В. Словотвір іменних частин мови в закарпатських верхньонадборжавських говірках. К., 1962. ⁷ Сикорская З. С. Суффиксальное словообразование имен существительных в украинских говорах юго-восточного языкового пограничья (междуречье Айдара и Калитвы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук.

Надійшла до редколегії 12.03.91

Рассматривается история развития деминутивных суффиксов существительных среднего рода, их происхождение и продуктивность в различные периоды украинского языка, а также их современное состояние.

Т. А. ТАРАСОВА, канд. філол. наук

ПРАГМАТИЧНО РЕГУЛЬОВАНИЙ РОЗПОДІЛ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПРИЙОМІВ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ

Розглянуто особливості функціонально-стильової реалізації на мікрорівні. Індуктивний підхід дозволяє встановити зв'язок між внутрішнім текстовим розподілом стилістичних засобів і прийомів та прагматичними факторами.

Стилістичний аналіз будь-якого об'єкту лінгвістичного дослідження можна здійснити як на основі вивчення мовних явищ, що повторюються, їх частотності й відповідності нормам відомих стилів, так і на основі пошуку явищ, які існують виключно для прийнятої стильової класифікації. Обидва підходи в рівній мірі є прийнятними й уразливими з точки зору кінцевого результату. Однією з його найважливіших складових є атрибуція твору до одного з функціональних стилів. Таке приписування вірне лише у тому випадку, коли найчастотніші мовні ознаки відповідають регламентаціям певної стильової реалізації, а ознаки інших стильових реалізацій існують у значно меншій кількості. Систематичні дослідження різних мовних об'єктів показують, що такі ідеальні випадки є поодинокими у величезній кількості текстових масивів. У більшості випадків текст уміщує кваліфікативні ознаки різноманітних стилів, що ідентифікуються з неоднаковою вірогідністю. Цю обставину слід розглядати як дифузію стилів і розмивання чітких кордонів, котрі окреслюють коло ознак, необхідних для впевненої стильової атрибуції твору. Джерелом дифузії є умовність розподілу завдань стилістики за функціональними стилями. У випадку окремого функціонального стилю, як правило, досліджуються «принципи та ефект вибору й використання лексичних, граматичних, фонетичних і взагалі мовних засобів для передання думки і емоції»¹ у спеціальних умовах спілкування. Серед завдань, що вирішуються в рамках функціонального стилю, немає жодної суто спеціальної, характерної тільки для одного стилю. Фактично йдеться лише про перерозподіл частотності використання загальностилістичних засобів і прийомів для досягнення певних цілей у конкретному мовному середовищі. Джерело дифузії стилів має ту саму природу, що й дифузія мов у випадку виділення мов для спеціальних цілей. А дві лінгвістичні категорії — функціональний стиль і мова для спеціальних цілей — виявляються пов'язаними, оскільки відбивають методологічну тенденцію до диференціації об'єкту до-

© Т. А. Тарасова, 1992

слідження. Такий підхід є найбільш конструктивним у випадку дослідження слабко взаємодіючих або замкнених систем. Мовні системи — принципово відкриті системи та механізми, що в них діють, є загальними. Саме ця обставина й відбивається у явищі змішування, точніше дифузії як стилів, так і мов. Виходячи з цих принципів позицій, можна усунути деяку відчуженість дослідників об'єктів, які належать до різних функціональних стилів, оскільки всі вони аналізують одні й ті самі мовні явища не на різному мовному матеріалі, а на одній й тій самій, але конфігурованій мові. Правильність такого підходу підтверджується, з одного боку, явищем діакронії термінів, які, виникаючи в мові для спеціальних цілей, можуть увійти в загальнолітературну мову, а потім знову отримати статус терміна, але з іншою семантичною значущістю. З іншого боку, об'єкти, які традиційно відносять до стилю наукової прози, вміщують практично всі кваліфікативні ознаки, що притаманні художньому стилеві. Але вибір, концентрація й розподіл їх такі, що ефект впливу твору й мотиви, котрі спонукають до дії, мають переважно раціональний характер.

В основі виділення функціонального стилю лежить набір деяких статистичних характеристик, що входять до поняття норми, які фіксують найбільш частотні елементи мовної структури і прийоми їх організації з метою вирішення комунікативних завдань. Частотність, котра включається в норму, залежить зрештою від екстралінгвістичних умов функціонування мови. Оскільки умови функціонування можуть змінюватися, змінюється й зміст норми, що фактично призводить до відсутності єдності серед мовознавців щодо проблеми розподілу функціональних стилів. Все ж таки на цей час загальні принципи стильової класифікації можна вважати визначеними. Поряд з аналізом суто мовної специфіки функціонального стилю можливий і системний підхід. Він розробляється Н. М. Разінкіною, яка вважає, що функціональний стиль — «явище надзвичайно гармонійне, впорядковане, цілісне і, як наслідок, естетично значуще»². Виходячи з загальнотеоретичного обґрунтування наявності зв'язку між поняттями гармонії, краси і доцільності, Н. М. Разінкіна доходить висновку, що естетична якість (сутність функціонального стилю) виникає як через семантичний цілеспрямований і доцільний зв'язок мовних елементів, так і на макрорівні через жанрову цілісність. Жанровий зміст стилю відбиває «такі гармонійні властивості функціонального стилю, як повторюваність цілого в частинах (всі загальні властивості функціонального стилю регулярно і разом з тим своєрідно повторюються у його жанрових різновидах), співпідрядність і функціональна єдність»³. Поряд із достоїнствами викладеного підходу, який можна віднести до розряду дедуктивних, виступають і проблеми інтегративної властивості. Найважливішими з них є проблеми відповідності жанрових і функціонально-стильових ознак і жанрової класифікації. Детальний аналіз сутності цих проблем показує, що функціональна атрибуція у цьому випадку фактично замінюється проблемною жанрового віднесення, яка в свою чергу є найменш дослідженою в мово-